

ТАДБИРКОРЛИК СЕКТОРИ ТАРКИБИЙ ТУЗИЛМАСИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ

Хайитова Рушана

**Термиз давлат педагогика институти таълим сифати
назорат қилиш бўлими бош мутахассиси
<https://doi.org/10.5281/zenodo.19939246>**

Тадбиркорлик, кенг маънода, шахсий манфаатга асосланган, субъект олдида турган максадга эришишга қаратилган, унинг бевосита иштирокида узининг шахсий омилларига асосланиб, амалга ошириладиган, оила хужалигини юритишдан тортиб, махсулот ишлаб чиқариш ва сотиш ҳамда хизматлар курсатишгача булган юмушлар билан боглик аклий фаолият сифатида қаралади. Тор маънода, тадбиркорлик фаолияти факат иқтисодий соҳанинг турли-туман даражаларидаги махсулот ишлаб чиқариш жараёнларини, яъни сохибкорликни ифодалайди [1].

Мустақиллик йилларининг илк кунларидан бошлаб, мамлакатимизда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик (КБХТ) соҳасини ривожлантиришга алоҳида эътибор бериб келинмоқда. Бу борада бир катор қонунлар, Президент Фармонлари, Вазирлар маҳкамаси қарорлари ва бошқа соҳани ривожлантиришга оид бир катор меъёрий - ҳуқуқий ҳужжатлар қабул қилиниб, тадбиркорлик соҳасини ривожлантиришга ижобий таъсир курсатиб келмоқда.

Ҳозирги глобаллашув ва рақамли трансформация шароитида миллий иқтисодиётнинг барқарор ўсиши ва рақобатбардошлигини таъминлашда тадбиркорлик сектори муҳим ўрин тутаяди. Айниқса, ривожланаётган мамлакатларда тадбиркорлик иқтисодий ўсишнинг драйвери сифатида намоён бўлиб, иш ўринлари яратиш, инновацияларни жорий этиш ва ички бозорни диверсификация қилишда ҳал қилувчи аҳамият касб этади. Шу нуқтаи назардан, тадбиркорлик сектори таркибий тузилмасини илмий асосда такомиллаштириш долзарб вазифалардан бири ҳисобланади.

Тадбиркорлик сектори таркибий тузилмаси деганда, унинг тармоқлар, ҳудудлар, ташкилий-ҳуқуқий шакллар ва фаолият турлари кесимидаги нисбатлари тушунилади. Мазкур тузилма иқтисодиётнинг самарадорлиги ва барқарорлигига бевосита таъсир кўрсатади. Агар таркибий мутаносиблик таъминланмаса, иқтисодиётда дисбаланслар юзага келади, ресурслар самарасиз тақсимланади ва иқтисодий ўсиш суръатлари пасаяди. Шунинг учун тадбиркорлик сектори таркибий тузилмасини оптималлаштириш методологик жиҳатдан чуқур ўрганишни талаб этади.

Тадқиқотнинг назарий асосини тизимли, институционал ва функционал-структуравий ёндашувлар ташкил этади. Тизимли ёндашув доирасида тадбиркорлик сектори ягона иқтисодий тизим сифатида қаралиб, унинг таркибий элементлари (кичик, ўрта ва йирик бизнес субъектлари, тармоқлар ва ҳудудлар) ўртасидаги ўзаро боғлиқлик ва таъсир механизмлари таҳлил қилинди.

Институционал ёндашув орқали тадбиркорлик муҳитини шакллантирувчи омиллар, жумладан, давлат сиёсати, солиқ тизими, молиявий институтлар ва ҳуқуқий база таъсири ўрганилди. Бу орқали тадбиркорлик фаолияти таркибий жиҳатдан қайси йўналишларда ривожланаётгани ва қандай институционал чекловлар мавжудлиги аниқланди. Функционал-структуравий таҳлил эса тадбиркорлик секторида қўшимча

қиймат яратиш жараёнлари ва ресурслар тақсимотини баҳолаш имконини берди. Тадқиқот натижаларининг ишончилигини таъминлаш мақсадида миллий статистик маълумотлар ва илмий манбалардан фойдаланилди.

Методологик нуқтаи назардан, тадбиркорлик сектори тузилмасини такомиллаштириш бир неча илмий ёндашувларга таянади. Биринчи навбатда, тизимли ёндашув алоҳида аҳамиятга эга. Ушбу ёндашувга кўра, тадбиркорлик сектори ягона тизим сифатида қаралиб, унинг барча элементлари ўзаро боғлиқ ва ўзаро таъсирда бўлади. Масалан, кичик бизнес субъектлари, ўрта бизнес ва йирик корхоналар ўртасидаги муносабатлар занжирли таъсирни юзага келтиради. Шу сабабли, бир элементдаги ўзгариш бутун тизимга таъсир кўрсатади. Демак, таркибий тузилмани такомиллаштиришда ҳар бир элементнинг ўрни ва аҳамияти ҳисобга олиниши лозим.

Иккинчи муҳим ёндашув – институционал ёндашув бўлиб, у тадбиркорлик муҳитини шакллантирувчи қонунчилик, меъёрий-ҳуқуқий база ва институтларнинг ролини ўрганади. Тадбиркорлик сектори таркибий тузилмасининг самарадорлиги кўп жиҳатдан давлат сиёсати ва институционал муҳитга боғлиқ. Масалан, солиқ сиёсати, кредитлаш шартлари, лицензиялаш тартиблари тадбиркорлик субъектларининг қайси соҳаларда фаолият юритишини белгилайди. Шунинг учун методологияда институционал омилларни инобатга олиш муҳим ҳисобланади.

Учинчи ёндашув – функционал-структуравий таҳлил бўлиб, у тадбиркорлик секторидаги функциялар ва уларнинг таркибий элементлар билан боғлиқлигини ўрганади. Бу ёндашув орқали иқтисодиётда қайси тармоқлар юқори кўшимча қиймат яратаётгани, қайси соҳаларда ресурслар самарасиз ишлатилаётгани аниқланади. Натижада таркибий қайта қуриш учун асосли қарорлар қабул қилиш имкони пайдо бўлади.

Тадбиркорлик сектори таркибий тузилмасини такомиллаштиришда инновацион ёндашув алоҳида аҳамият касб этади. Инновациялар иқтисодий ўсишнинг асосий манбаи бўлиб, улар тадбиркорлик субъектларининг рақобатбардошлигини оширади. Шу нуқтаи назардан, юқори технологияли ва билимга асосланган соҳалар улушини ошириш стратегик вазифа ҳисобланади. Бу эса тадбиркорлик секторида таркибий ўзгаришларни талаб этади.

Рақамли иқтисодиёт шароитида тадбиркорлик сектори тузилмасини трансформация қилиш янги имкониятлар яратади. Электрон тижорат, финтех, рақамли хизматлар каби соҳаларнинг ривожланиши тадбиркорлик фаолиятининг янги шакллари вужудга келтирмоқда. Бу эса таркибий ўзгаришларни талаб қилади. Шу боис, методологияда рақамли трансформация омилларини ҳисобга олиш муҳимдир.

Шу билан бирга, тадбиркорлик сектори таркибий тузилмасини такомиллаштиришда молиявий ресурслардан самарали фойдаланиш муҳим аҳамиятга эга. Кичик ва ўрта бизнес субъектлари учун молиялаштириш имкониятларини кенгайтириш, венчур капиталини ривожлантириш, микромолия институтларини қўллаб-қувватлаш орқали таркибий ўзгаришларни рағбатлантириш мумкин.

Тадбиркорлик сектори таркибий тузилмасини такомиллаштиришда давлатнинг роли ҳам катта. Давлат томонидан амалга ошириладиган саноат сиёсати, солиқ имтиёзлари, инфратузилмани ривожлантириш ва тадбиркорликни қўллаб-қувватлаш

дастурлари таркибий ўзгаришларни тезлаштиради. Шу билан бирга, давлат аралашуви бозор механизмларини бузмаслиги, рақобат муҳитини чекламаслиги лозим.

Тадбиркорлик сектори таркибий тузилмасини такомиллаштириш масаласи миллий иқтисодиётнинг барқарор ривожланиши, ресурслардан самарали фойдаланиш ва глобал рақобатбардошликни таъминлашда стратегик аҳамиятга эга эканлиги аниқланди. Тадқиқот натижалари шуни кўрсатадики, тадбиркорлик сектори фақат миқдор жиҳатидан эмас, балки унинг таркибий мутаносиблиги, соҳалар кесимида диверсификацияси ва инновацион йўналтирилганлиги билан ҳам иқтисодий ўсишга таъсир кўрсатади.

Хулоса сифатида таъкидлаш жоизки, тадбиркорлик сектори таркибий тузилмасини такомиллаштириш узлуксиз ва кўп босқичли жараён бўлиб, у давлат сиёсати, бозор механизмлари ва инновацион муҳитнинг ўзаро уйғунлигида амалга оширилиши лозим. Самарали методологияни ишлаб чиқиш ва амалиётга жорий этиш орқали миллий иқтисодиётда барқарор ўсишни таъминлаш, янги иш ўринлари яратиш ва халқаро иқтисодий интеграцияни чуқурлаштириш мумкин.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. <https://cyberleninka.ru/article/n/zbekistonda-kichik-biznes-va-hususiy-tadbirkorlik-so-asini-rivozhlanish-zharayonlari>.
2. Acs, Z. J., & Audretsch, D. B. (2005). Entrepreneurship, innovation and technological change. *Foundations and Trends in Entrepreneurship*, 1(4), 149–195. <https://doi.org/10.1561/03000000004>.
3. Audretsch, D. B., & Keilbach, M. (2004). Entrepreneurship capital and economic performance. *Regional Studies*, 38(8), 949–959. <https://doi.org/10.1080/0034340042000280956>.
4. Baumol, W. J. (1990). Entrepreneurship: Productive, unproductive, and destructive. *Journal of Political Economy*, 98(5), 893–921. <https://doi.org/10.1086/261712>.
5. North, D. C. (1990). *Institutions, institutional change and economic performance*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511808678>.
6. Reynolds, P. D., Hay, M., & Camp, S. M. (1999). *Global Entrepreneurship Monitor: 1999 Executive Report*. Kauffman Center for Entrepreneurial Leadership.